

CORRESPONDENCE BETWEEN MASTER AND DISCIPLE: PORTRAITS IN THE MIRROR

Sabina Fînaru, Assoc. Prof., PhD, "Ștefan cel Mare" University of Suceava

Abstract: The paper comments on Mircea Eliade's correspondence with one of his disciples during the exile, of Jewish origin. Reading these documents, published for the first time in 2012, we may discover the men behind their work and realize indirect portraits of the master and of the disciple, both animated by feelings of friendship.

Keywords: *Eliade, documents, exile, friendship, Jewish.*

Corespondența dintre Mircea Eliade cu prietenii și discipolii evrei se leagă de unul dintre subiectele cele mai controversate referitoare la personalitatea lui Mircea Eliade. Documentele, publicate pentru prima dată în 2012, sunt valoroase pentru criticii și istoricii literari și risipesc speculațiile referitoare la presupusul său antisemitism „românesc” și duplicitate lui din exil, în raport cu propriul trecut. Deși se păstrează puține texte ale lui Eliade, scrisorile relevă admirația și încrederea de care s-a bucurat în timpul vieții, datorită valorii intelectuale și umane. Indirect, ele configurează portrete în oglindă ale unor personalități de elită, aflate în exil din cauza comunismului.

Format în adolescență și tinerețe de lectura cărților lui Mircea Eliade, Nicolae Morcovescu¹ dezvăluie în cele 26 de scrisori către Mircea Eliade (din perioada 1956-1975) una dintre cele mai interesante și agreabile personalități dintre discipolii lui. Licențiat în chimie la București, unde a urmat și cursuri de matematică, latină și franceză, a ajuns să studieze religii și limbi orientale la Paris și să co-editeze acolo revista „Cahiers Sextil Pușcariu”; exilat în 1948 la Paris, a devenit un apropiat al grupului de exilați români și a studiat limbile orientale; a plecat la Universitatea Pennsylvania, și-a susținut doctoratul cu o teză despre legendele Sfântului Graal (1964), dar a fost atras de metode matematice și informatice în studiul lingvisticii; a iubit America, dar s-a stabilit în Australia, unde a fost profesor la Departamentul de franceză și a editat „Australian Journal of French Studies”²; s-a rupt de exilul românesc, dar a păstrat legătura cu Mircea Eliade. Fascinat de teoriile marxiste și de metode formale de analiză, Morcovescu a criticat perspectiva conservatoare asupra literaturii din mediul academic european și american:

*„Vă mulțumesc pentru indicația pe care mi-ați dat-o privitor la «Studii și cercetări folclorice»; o primim aici, la University Library. V-aș ruga să-mi spuneți **dacă** aveți în vedere să faceți vreo recenzie pentru «Rumanian Review», ca să știu ce lucrări să vă rezervez. De asemenea, îmi permit să vă cer un serviciu de ordin științific: credeți că pruna și pepenele pot avea o simbologie erotică? [...] Pe planul seriozității de lucru științific, am impresia că Chicago este un centru mai bun decât universități în genul Harvard și Yale, un pic prea contaminate de*

¹ Mircea Eliade, *Postlegomena la Felix Culpa: Mircea Eliade, evreii și antisemitismul (I)*, Culegere de texte de Liviu Bordaș, Ediție îngrijită de Mihaela Gligor și Liviu Bordaș, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012.

² Cf. Liviu Bordaș, Nota biografică, ed. cit., p. 189 - 190. Corpusul conține 27 de documente, din care 26 sunt scrisorile lui Nicolae Morcovescu pentru Mircea Eliade și 1 recomandare scrisă de Mircea Eliade.

tradiții europene; în studiul științific al unui fenomen, tradiția de approach este un element non-științific. Impresia mea vine mai cu seamă din ce constat în domeniul studiilor de literatură franceză: cu excepția unui grup care se ocupă cu Diderot, restul lucrărilor care se fac pe aici - mai vârtos cei considerați «bine» în grupul de la Yale French Studies - sunt total alătura cu drumul, mai puțin interesanți, în fond, decât unii cercetători din Franța (mă gândesc la un Albert-Marie Schmidt, de exemplu, sau la un Nadeau dintre criticii militanți). Convențional moderniști — adică pseudo-moderni - au rămas ca gusturi, cunoștințe și convenții de evaluare [de] prin 1943-45 (când, din rațiuni de oportunitate politică, s-a făcut aici atenție la Franța și din punct de vedere literar, în mod oficial). De atunci încoace, aceleași locuri comune se reiau cu convingerea că fac «literatură modernă»: Cocteau, Malraux, L'étranger al lui Camus. Le petit prince, Les mains sales, Eluard, Anouilh și, până deunăzi, Le silence de la mer al lui Vercors, puse una peste alta și într-un duh academic.» (p. 206.)

Eliade va nota în *Jurnalul inedit* din 1960:

„Nicolae Morcovescu, pe care nu l-am mai întâlnit de la sosirea lui în U.S.A., decembrie 1958, vine să mă vadă. Patru ceasuri de vorbă. Îl găsesc slăbit, extenuat (cursuri, electronic computer etc.), dar îmi spune că nu îi e dor de Europa. Deși locuiește la Philadelphia, Parisul nu-l mai fascinează. «Frumusețea» Parisului, îmi spune, e creație a esteticii burgheze. Pentru el, Morcovescu, New York-ul și Rio de Janeiro sunt mult mai «frumoase» pentru că sunt mai moderne, convin, adică, nevoilor omului modern. E încă fascinat de miracolele științei. Mărturisește că ar fi tot atât de mulțumit dacă ar trăi într-o uriașă construcție, fără ferestre, dar iluminată în așa fel încât să simți cursa soarelui pe cer. La șase mergem amândoi să vedem pe Cerbi, soșiți de o săptămână.»³

După următoarea lor întâlnire, în 1961, Eliade a consemnat în *Jurnalul inedit* regretul pentru risipirea intelectuală a discipolului său: „Acele imense lecturi vor rămâne neutilizate. Îi spun că ar trebui să scrie o carte despre Balzac, dar ridică din umeri și zâmbeste. E mai «maturizat» decât astă vară. A început să capete încredere în el. Îmi arată un Buletin unde este fotografiat în fața unei mașini, probabil un «electronic computer.»⁴

În scrisorile către Eliade, Nicolae Morcovescu se referă foarte puțin la un eventual ajutor pe care acesta i l-ar putea da în carieră. Iubește entuziast America pentru spiritul său iconoclast, datorită unei „irepresibile nevoi de revoluție intelectuală”:

„Numai când surprind conformisme în ce e american devin exasperat; oricum ar fi, sunt mult mai rare ocaziile de a mă ciocni de conformisme în America decât în Europa (conformisme de gândire, nu embargo).» (p. 194.)

Modestia, bunul simț, discreția îi vădesc educația aleasă, firea generoasă, noblețea caracterului unui om cu vocația prieteniei; mereu atent la grijile maestrului, pe care încearcă să le atenueze, exprimându-și compasiunea și iubirea față de prietenii comuni, despre care schimbă informații, fixându-și atenția asupra domeniului pasionant pentru amândoi:

„Cher Maître, Merci de votre lettre si amicale; merci aussi des tirés à part que vous m'avez envoyés et que je suis en train de lire. J'ai été pendant quelques jours à New York et j'ai trouvé vos messages à mon retour; je m'excuse de vous ire en-français, mais il me semble difficile d'écrire en roumain, car j'en ai perdu l'habitude et les phrases que je pourrais sortir me

³ Apud Liviu Bordaș, nota de subsol, ed. cit., p. 207.

⁴ Apud idem, *ibidem*, p. 211.

sembleraient étranges. J'ai été un-peu inquiété de certaines choses que vous me dites dans votre lettre. J'espère qu'il n'y a rien de grave dans les vertiges que vous ressentez. [...] Je ne sais si la maladie de Zigmund-Cerbu est vraiment sérieuse; il n'avait dit, il y a longtemps, que les médecins lui avaient trouvé des troubles m cœur; mais, d'autre part, on a tendance ici à exagérer d'une façon spectaculaire la gravité des maladies et j'espère, pour lui et sa famille qu'il sera promptement rétabli. [...] J'ai beaucoup de peine de ce que vous me dites de Marcel. C'est quelqu'un de très dramatique, mais je ne le croyais pas tourmenté à tel point. Je ne savais à quoi attribuer le silence obstiné qu'il a gardé pendant presque deux ans, mais je n'ai jamais soupçonné qu'il souffrît si profondément. C'est bien dur pour moi de penser que mon meilleur ami soit si malheureux; ses lettres ne laissent pas voir de changement important dans son caractère, ce me fait espérer qu'il a surmonté la crise.” (p. 212 – 213.)

El este recunoscător pentru cărțile și sugestiile bibliografice primite, nerăbdător să citească studiile lui Eliade nou apărute și scrie despre viața literară pariziană:

„Evenimentele literare de la Paris? Evident, nu e vorba de lucruri actuale, pentru că vacanțele au suspendat viața intelectuală. N-am impresia ca o apariție sau noutate fenomenală să se fi produs în ultimele luni. Cel mai mare eveniment estetic ca proză franceză a fost un «roman» apărut în iunie, anul trecut, de care cred că vă vorbisem înainte să plecați în Elveția. De atunci încoace, interesante «romane experimentale» (Robbe-Grillet, care continuă, Michel Butor etc.). N-am citit încă ultimul Celine (D'un château l'autre), care se zice că e bun. Din punctul meu de vedere, important e că se încearcă lansarea noului roman spaniol.” (p. 197.)

Nicolae Morcovescu știe să-și comunice cu sinceritate opiniile într-o manieră elegantă, datorită lipsei sale de pragmatism și nu ezită să reliefeze calitățile celorlalți, să-i sprijine în proiectele lor:

„Vă mulțumesc foarte mult pentru recomandarea pe care mi-ați făcut-o pentru Graduale School; era o simplă formalitate, dar absolut necesară. Urmez și patru cursuri în vederea unui Ph.D. în Romance Linguistics. [...] Marcel Leibovici mi-a scris, a primit foarte târziu scrisoarea d-voastră; îi pare foarte bine că ați aranjat să poată veni la Chicago să lucreze cu d-voastră. Păcat că nu poate veni mai devreme, chiar din vara asta. Veți avea în dânsul cel mai bun discipol al d-voastră; îl cunosc bine și știu ce poate lucra și cât e de setos să se consacre istoriei religiilor, în sensul pe care l-ați dat acestei gândiri pasionante. El nu mai are acum de profitat de șederea la Paris, e format filologic (și foarte solid, judecând după opinia colegilor lui și după publicațiile pe care le face). Îi trebuie doar l'apprentissage de la pensée, pe care câțiva ani de lucru pe lângă d-voastră i-l vor da din belșug.” (p. 204.)

Fără a-i ascunde sau a-i dramatiza singurătatea și frustrările, scrisorile lui Morcovescu creează un autentic spațiu al intimității unei personalități armonioase, deschise, disponibile față de cei apropiați:

„Văd că v-ați gândit în mod special la mine și vă mulțumesc pentru cărțile pe care mi le-ați propus; cea a lui Kazin, On Native Grounds, o cunosc foarte bine, o am deja (în franceză, dar nu face nimic); n-o cunosc pe cea a lui Riesman, dar, dacă o judecați interesantă, mă interesează și pe mine. Vă mulțumesc mult pentru grija cu care v-ați gândit la mine. Există o carte care mă interesează mult, dar, cum e mai scumpă, nu mă pot gândi la ea decât dacă ar trebui să vă mai trimit o carte de aici în schimb. [...] Citesc [...] mai mult literatură din hispano-America. Sunt nerăbdător să primesc Forgerons et alchimistes și s-o citesc. La plecarea dvs., deși pe de o parte ne părea bine că mergeți în U.S.A. unde o să aveți mari posibilități de a vă manifesta, pe de altă parte, și Marcel și eu aveam inima strânsă și eram triști pentru că simțeam că rămânem și mai singuri. Dintre ceilalți cunoscuți, sunt mai prieten

doar cu Vona; i-am văzut de câteva ori; ultima dată eram mort de gripat; era la ei și Monica, care mi-a părut că știa adevărata situație a dvs. în States. Pentru că a venit vorba de zvonul - care a început să circule pe aici de la începutul lui octombrie - că ați plecat definitiv în U.S.A., ca să vă stabiliți acolo etc., l-am dezmințit, desigur, și ea și eu. [...] În caz că nu i-ați scris încă, o să-mi permit să-i dau adresa dvs. lui Marcel. Eu însă, vă scriu acasă, nu la Universitate: așa, mă simt mai intim și sper că doamna Eliade preferă să vă scriu acasă; vă rog să-i transmiteți sărutările mele de mâini și spuneți-i că sincer cred că n-are să se simtă stingheră în States, cu toată dificultatea pe care o prezintă adaptarea în America. Îmi pare rău că nu pot să-i spun câte ceva viva voce, vreo remarcă din acelea care-mi ieșeau dintr-o dată din gură, și care mă reprezintă mai bine: îmi făcea totdeauna multă plăcere s-o văd și cam totdeauna nu[-mi] puteam reține o vorbă spontană și sinceră, pe care însă o lua câteodată drept un compliment.” (p. 195 – 196.)

Umorul cu care își asumă sau observă paradoxurile este o strategie de împăcare cu lumea și un mijloc de a formula adevăruri incomode:

„A propos de Lévi-Strauss, pe care îl am în mare stimă ca etnolog al populațiilor arierate sau déchues - și numai al acelora -, cred că e unul din spiritele care, ca forma mentis este ireductibil diferit de dvs. În lucrările lui despre Brazilia, de exemplu, înțelege cu o inteligență entuziasmantă cei 60.000 de «sălbatici» care trăiesc în neolitic și e opac cu suficiență față de cei 60 milioane de oameni care sunt Brazilia prezentă... India modernă i-a rămas surprinzător de neînțeleasă și, la fel, Rivet a văzut-o pe dos, ca un adevărat prof, în sensul răutăcios al cuvântului. De aceea, nu mizați pe o afinitate la gândirea dvs. din partea prof-ilor.” (p. 200 – 201.)

Admirația autentică față de Eliade și încrederea în acesta, cât și bunul simț îl determină să păstreze legătura cu maestrul în sfera nepragmatică. Doar de câteva ori îi solicită ceva pentru sine, recomandare pentru doctoratul în America, recenzii pentru revista de acolo, „Rumanian Review”, clarificarea unor simboluri sau noile sale apariții editoriale:

„Sunt secretar de redacție la «Rumanian Review» și Dan mi-a încredințat partea «literatură», care sperăm că va ocupa cam jumătate din conținut - ca să nu cădem într-un filologism prea academic. [...] Eu, în special, cum îmi revine răspunderea chestiunilor de literatură și folclor, doresc foarte mult să avem de la primul număr participarea d-voastră, care marchează în același timp o direcție de gândire și o metodă științifică. De aceea, vă rog să-mi răspundeți dacă acceptați și ne promiteți articolul.” (p. 203.)

Documentarea și pregătirea sa pentru studiile de istorie a religiilor de la Paris și Pennsylvania recurg în mod constant la opera lui Mircea Eliade, ale cărui cărți le așteaptă cu nerăbdare și le primește cu bucurie, încântare și recunoștință. Afecțiunea lui depășește interesul intelectual, manifestându-se prin atenția cu care îi urmărește și evaluează întreaga activitate academică, prin recunoașterea contribuțiilor novatoare în domeniu și încurajarea proiectelor sale, deopotrivă științifice și literare:

„Mi-a făcut o foarte mare bucurie și faptul că mi-ați scris, și ce îmi scrieți. Nu mă miră buna opinie pe care o aveți de mediul universitar american - în special cel al Facultății de Teologie de la Chicago - și de excelentul său nivel. [...] Foarte frumos și programul of the Haskell Lectures; o să faceți o carte importantă, capitală poate, dacă o să vă angajeze cu pasiune redactarea ei. Ieri - adică aseară, după ora Parisului - ați ținut a treia prelegere, care trebuie să fi fost una din cele mai nourries and the axle of the whole book. Îmi pare extrem de bine și am impresia că, în general, o să puteți lucra foarte cu spor in the States. Cred și sper mult că

atmosfera din America o să vă permită o perspectivă mai interesantă și asupra faptelor politice și o să vă facă să le sesizați în realul lor. [...] Scumpe maestre, aștept totdeauna cu nerăbdare scrisorile dvs.; deși știu cât de mult lucrați, tot sunt lacom să-mi scrieți; și mă gândesc că, în noiembrie, dacă ați terminat lucrul la Patterns of initiation, poate că o să simțiți impulsul să luați din nou Pe strada Mântuleasa” (p. 194, 196.)

Dincolo de toate, își dorește prezența concretă a lui Eliade, întâlnirea cu el, contactându-l atât în timpul pregătirii doctoratului, cât și la revenirile periodice din Australia, ca pe un model apropiat și intangibil în același timp, vorbind mai mult despre proiectele maestrului decât despre ale lui, de teamă să nu dezamăgească:

„L-am văzut, de câteva ori pe Marcel Leibovici, care lucrează foarte mult acum la transcripția tabletelor pentru teza lui secundară. Amândoi ne promitem să vă vedem mai mult în toamnă, când sperăm că o să stați mai mult la Paris și o să aveți vreme să ne vorbiți mai în liniște despre States. Marcel o să plece, cum v-am spus, probabil în cursul iernii (dar nu știu încă plecarea lui este absolut fermă), cu o bursă Bollingen pe 6 luni. În privința mea, m-am gândit foarte serios la propunerea atât de generoasă pe care mi-ați făcut-o. Sigur că aș vrea să merg, dar trebuie să vă vorbesc în detaliu și foarte precis la toamnă, pentru că nu vreau să vă încurc, promițând lucruri pentru care n-aș avea destulă pregătire intelectuală. Lucrul pe care sunt cel mai dornic să-l știu este la ce epocă prevedeați că veți veni la Paris și câtă vreme o să stați aici. Vă rog mult, dacă aveți un moment, să-mi scrieți ce subiect tratați anul acesta la Ascona și dacă, după seria de conferințe, o să faceți o plimbare prin Elveția sau Italia (ori prin amândouă țările sau prin mai multe). Cred că doamna Eliade a regăsit cu multă plăcere aerul Europei și sper că o să vă determine să vă opriți mai mult și la Paris. Poate că vacanța asta o să vă dea gust să luați din nou Pe strada Mântuleasa, care îmi plăcea atât de mult cum o începuseți.” (p. 197.)

Despre una din întâlnirile lor, Mircea Eliade notează în *Jurnal*⁵:

*„Azi-noapte, puternice dureri artritice. N-am putut adormi decât la 6,00 dimineața. Când ies să mă plimb, ninsoarea se întetește. în fața Meadville-lui văd că cineva se apropie zâmbind de mine. Recunosc figura, dar nu identific persoana, se adresează în franțuzește, și înțeleg, deodată, că e N. Morcovescu (pe care-1 știam, de mulți ani, în Australia). A fost la Chicago între Crăciun și Anul Nou, ne-a căutat zadarnic la telefon, și-a închipuit că suntem la Paris. Aflu că rămâne câteva luni. Impresionat de moartea Sibyllei. **Îmi** reiau plimbarea, dar mă întorc după câteva minute. Prea multe amintiri: Morcovescu, Julliard, Lola - prin anii 1948 – 1949, când veneau să mă vadă la **Hotel de Suède**. Apoi, după 1950, în Rue de la Tour. Apoi, în **1956**, Morcovescu cu Julliard la New York...” (II, p. 305.)*

Observațiile pe care le face asupra „bibliografiei Eliade” sunt pline de miez și ele vădesc interesul lui atât asupra operei științifice, cât și a celei literare. Morcovescu se interesează de receptarea lui Eliade, are argumente, fundamentate pe criterii proprii în aprecierea justeții opiniilor formulate, în funcție de modernitatea perspectivei critice. El respinge viziunea celor prea conservatori, precum a lui Albérès despre *Noapți la Serampore* și prețuiește opiniile unor critici precum Robert Kemp sau Hubert Juin, calmând prevenitor presupusul disconfort al lui Eliade, cauzat de cronica ostilă a aceluia:

⁵ Mircea Eliade, *Jurnal*, II, Ediție îngrijită și indice de Mircea Handoca, Editura Humanitas, București, 1993, p. 305.

„Cred că ați primit la timp «Arts»: n-aveți pricină să vă faceți sânge rău de îngustimea de vederi a lui R.M. Albérès - c'est un pauvre défenseur de la «tradition française» etc. Sa chronique a toujours parlé en porte-à-faux de soi-disant «livres de la semaine», en disant du bien d'ouvrages que personne ne lit, mais ayant le «mérite» d'être réactionnaires comme conceptions et conservateurs. [...] C'est mauvais signe ou, en tout cas, c'est non-pertinent, que de recueillir les louanges de Jean Jacques Sautier et l'approbation de Robert Kemp, par exemple; que seule compte l'attitude de la critique «avancée» - un Robert Kanters ou un Hubert Juin sont autrement significatifs; que même la jeunesse (d'âge) d'un critique n'y fait rien si le mec pense comme un vieillard, id est, s'il **veu**: maintenir, euphémisme hypocrite, pour revenir en arrière.” (p. 191.)

Eliade îi încredințează manuscrisul *Pe strada Mântuleasa* (publicat în franceză peste două decenii), iar Nicolae Morcovescu îi semnalează cu onestitate punctele nevralgice care ar trebui lucrate, integrând în argumentație referiri la viziune și stilul său narativ din alte scrieri:

„Je voudrais vous dire encore quelque chose sur le plaisir que j'ai pris à lire - et à relire - *Minuit à Serampore*: il y a dedans une réalité d'expérience que l'expression française aide admirablement à se révéler. On voit de loin qu'Albert-Marie Schmidt possède d'autres moyens que Guillermou: la qualité de l'écriture est bien autre. C'est Schmidt qui pourrait rendre en français un récit tel que *Pe strada Mântuleasa*. Car je continue à être préoccupé par cette nouvelle, que j'espère vous voir bientôt achever. Je voulais vous présenter dès maintenant une critique sur ce que vous nous en avez lu; mais je préfère attendre que vous soyez de retour et que vous me prêtiez le manuscrit - si vous voudrez bien - même à l'état de fragment, pour que je fasse «ma critique» sur le texte. Pour le moment, je vous dirai seulement ceci: les seuls points où je suis moins convaincu de votre récit, ce sont les passages où vous approchez Cezar Petrescu (actions de vie quotidienne bourgeoise ou de haute bourgeoisie): ils ont une allure snob qui ne colle pas au reste. En fait, si un texte pouvait, par un changement de lumière, comme certains tableaux, être soumis à un changement de gamme de valeurs, si donc on convertissait du «froid» au «chaud» le ton de l'article de Călinescu sur vous, dans son *Istoria*, il aurait dit l'essentiel sur votre création littéraire d'avant *Nopti de Sânziene* et 14.000 capete de vită. En effet, sans avoir l'importance et la gravité qu'il affecte de lui attribuer, l'établissement d'un décor «mondain» (ou mundanus) dans vos écrits ne corroborait pas à leur «conception»: il semblait même écrit par une autre main, profane et souvent superficielle. De par leur situation spéciale, *Nopti la Serampore* et *le Secret* aussi, ainsi que *India*, par exemple, *Șantier*, etc., étaient exempts de cette disparité intérieure. Ce qui a été une révélation pour moi (et un véritable nouveau débouché de votre part) capacité de créer le cadre de «mahala» roumaine: là, vous allez au- de là conviction du lecteur, vous inventez du réel. Je me suis déjà trop laissé aller à ces remarques: encore faudra-t-il que je me relise, pour surveiller l'accord des nombres et du temps.” (p. 192 – 193.)

La distanță de 7 ani, rămâne la fel de pasionat de literatura lui Mircea Eliade și de destinul ei:

„Je n'ai pas reçu votre volume de *Nuvele*, et j'aimerais bien le lire; merci de votre bonne pensée à mon intention. Je n'ai pas vu les pages de votre *Jurnal* non plus, car je ne connaissais même pas l'existence de ces revues roumaines (je n'ai aucun contact avec des «organismes» roumains). Je me demande si on ne vous a pas fait des ouvertures en vue de la publication de vos œuvres en Roumanie; est-ce qu'on y réimprime vos anciens livres? Ce serait tout à fait normal, à mon avis, mais, évidemment, comme je ne connais pas ce qui se passe en Roumanie, je peux me tromper. Je suis impatient de lire votre livre sur le mythe, car ce sera a major work. Je suis eager de reprendre contact avec vos travaux - je viens de me rendre compte à quel point ils sont empreints d'un point de vue et d'une méthode **personnelle, en lisant** les tirés à part que vous m'avez envoyés. Le mythe de *l'amnésie de Matsyendranāth* est fascinant et vous l'avez très bien j éclairé, je vous en suis

reconnaissant. [...] Cher Maître, j'ai lu Pe strada Mântuleasa en une nuit, avec un plaisir et un intérêt qui n'ont fléchi à aucun moment. Ensuite, j'ai commencé à essayer de me rappeler les parties que j'avais entendues, il y a treize ou quatorze ans. Je tien à vous remercier pour le livre, ainsi que pour la soirée que j'ai passée chez vous.” (p. 214, 233.)

Desigur cele mai multe comentarii sunt asupra cărților de istorie a religiilor, care au inovat fundamentarea gândirii științifice prin viziune, metodă și stil: „Săptămânile din urmă am recitat multe pagini scrise de dvs., mai ales din *Șamanism* (pe care îl consider ca cea mai importantă etapă în gândirea dvs. științifică de la stadiul „geografia e mai tare decât istoria”, care a dat *Yoga* din 1936). Sunt cu atât mai pasionat de proseiul *Birth and Re-birth. A Study in Initiation*; socotesc că, în 1951, ați edificat șamanismul ca o tipologie completă a modalității religioase, alături - și deopotrivă de importantă - cu religia agrară a fecundității; și procesul concret comun acestor ambe modalități religioase este inițierea. [...] Considerând lucrurile a-istoric, gestaltist, nu e important de văzut dacă cutare particularitate a trecut dintr-o tipologie în cealaltă, ci articularea celor două ansambluri reale și compararea lor ca ansambluri. Ideea de Birth & Re-birth a fost, și e încă în anumită măsură, prea exclusiv legată de cultele agrare - apologul seminței îngropate în pământ etc. - și asta sufocă larga înțelegere a concepției; ca să nu mai vorbim de defunctul pan-solarism... M-a întristat că luați în seamă că s-a scris puțin - pare-se - în Franța despre *Mythes, rêves et mystères*. Dar chiar acuma în urmă am văzut un reuvoi făcut la repezeală la această carte - într-o cronică literară, mi se pare a lui Nadeau. Faptul că s-a vândut foarte bine cartea e mai semnificativ; cum îi scriam lui Marcel, pozițiile dvs. în gândire sunt revoluționare - mai autentic și profund revoluționare decât ale lui Lévi-Strauss bunăoară - și tinerii «politizați» simt asta și nu se înșeală.” (p. 200.)

El va înțelege că Eliade este un „clasic în viață”, prin studii precum *Mitul eternei reînțoarceri*. Lucrările lui Eliade sunt o incitantă sursă de inspirație pentru Nicolae Morcovescu. Astfel, sfârșind lucrarea de doctorat, el îi mărturisește lui Eliade că studiul său, *Un amănunt din Parsifal*, a fost primul articol „arturian” pe care l-a citit (în 1938), iar *Yoga. Nemurire și libertate* (1954) și *Aspecte ale mitului* i-au clarificat nelămuririle referitoare la mitul amneziei:

„Cher Maître, J'ai reçu votre livre Myth and Reality, ce dont je vous remercie de tout mon cœur. Il y a quelque temps déjà que je l'ai reçu, mais j'ai voulu le lire, avant de vous écrire. Le livre m'a beaucoup intéressé, ce qui est normal et ne pas pour vous étonner. Votre livre est parfaitement convaincant et se lit avec beaucoup de plaisir, malgré sa richesse de contenu; cela tient à une certaine clarté de là pensée et aussi à une qualité littéraire de l'exposition. Vu me préoccupations, j'ai été spécialement intéressé par l'appendix I, Myths and Fairy Tales. [...] A la lumière de votre livre - et de vos travaux en général - certaines hypothèses que j'avais émises dans ma thèse acquièrent un sens plus cohérent.” (p. 217.)

Hermeneutica lui Eliade a fost un punct de reper pentru studiile lui Nicolae Morcovescu; în ciuda diferențelor de metodă acest lucru demonstrează perfecționismul și acribia pe care le datorează și maestrului său:

„J'ai vu que vous avez publié un nouveau livre en français, De Zalmoxis à Gengis-Khan. Je n'ai pas encore eu l'occasion de le lire - je me demande s'il s'agit d'un recueil d'articles, ou bien d'une étude unitaire sur le chamanisme. Je devrai lire cet ouvrage, non seulement parce que c'est un ouvrage de vous, mais aussi puisqu'il m'intéresse directement par rapport à un certain

travail sur la littérature orale que je me propose de mettre au point dans les mois à venir.” (p. 234.)

El chiar se declară „Discipolul d-voastră în cultură și, într-o bună măsură în știință” (p.217) și, nu o singură dată, se referă la influența decisivă a lui Eliade asupra formării lui:

„Cher Maître, Je me trouve en Amérique, où, comme de coutume, je passe me «vacances d'hiver». J'ai l'intention de m'arrêter pour quelques jours à Chicago, autour du 25 février, lors de mon voyage de retour. J'espère que j'aurai meilleure chance cette année-ci et que je pourrai vous voir. Les échanges d'idées avec vous me sont très précieuses, d'autant plus que je reconnais toujours l'influence que vous avez exercée jadis sur ma formation intellectuelle. Vos ouvrages sont bien représentés dans les librairies des alentours de Harvard, ce qui me fait plaisir. Veuillez transmettre mes hommages à Mme Eliade. Votre ancien disciple. N. Morcovescu.” (p. 236.)

Eliade i-a prețuit calitatea intelectuală, cultura multilaterală, gustul artistic și caracterul și l-a acceptat în intimitatea sa, întâlnindu-l „ca pe un vechi prieten” (p. 230), sfătuiindu-l, trimițându-i cărți fără să i se ceară, manifestând simpatie și căldură și comportându-se la fel de prevenitor și de atent la nevoile discipolului său. Îi propune cu generozitate să meargă în America, îi citează contribuția la documentarea cărții *Făurari și alchimiști*, îl sprijină să își facă studiile doctorale în America și nu-i impune niciodată să-și asume o anumită metodă, ci îl lasă liber să își urmeze calea, chiar dacă are unele rezerve față de direcția pe care o alege. Așa cum observă rafinatul Nicolae Morcovescu, aceste gesturi dezvăluie, dincolo de realitatea care le generează, noblețea sufletească: „un semn infinit mai subtil și mai prețios pentru mine în finețea lui: semnificative la maximum sunt gesturile neutilitare.” (p. 194). Eliade scrie recomandarea către șeful de departament al Universității Pennsylvania, William Roach, în termeni extrem de elogioși, plini de căldură și încredere la adresa lui Nicolae Morcovescu:

„Dear Professor Roach, [...] Since I have known Mr. Morcovescu for a number of years and since I think very highly of him, I take the liberty of writing to you in his behalf. Mr. Morcovescu is a unusually learned young man. As a matter of fact, I never met his pair. He is as much at home in French, Romanian or Spanish literature as he is in the history of late antiquity or in the problems of folklore or comparative literatures. I have no doubts that his joining the Department of Romance Languages in the University of Pennsylvania will give him an unique opportunity to further his studies and to write a very stimulating doctoral dissertation.” (p. 199.)

Recunoștința lui Nicolae Morcovescu relevă calitățile sufletești ale „Maestrului” său:

„Scumpe Maestre, Am fost impresionat de termenii în care m-ați recomandat Profesorului Roach; nu mă gândeam să vă cer o scrisoare specială din inițiativa dvs. și cu atât mai mult m-au emoționat cuvintele pe care le-ați scris despre mine. Într-un anumit sens, vă faceți o idee prea bună despre mine și mi-e și rușine să nu vă dezmint prin nivelul meu real, care e poate mai puțin ilustru. Vă mulțumesc pentru o astfel de scrisoare, care nu e. deloc în genul obișnuit pentru scrisorile de recomandare, ci foarte din inimă. Sper că. dincolo de simpatia și căldura umană pe care mi-o acordați, ați recunoscut un element cert în cultura mea pe care l-am luat de la dvs., pe vremea când eram încă adolescent sau tânăr de tot și nu vă cunoșteam încă personal.” (p. 199.)

Bibliografie:

Eliade, Mircea, *Făurari și alchimiști*, Traducere de Maria și Cezar Ivănescu, Editura Humanitas, București, 1996.

Eliade, Mircea, *Jurnal*, I-II, Ediție îngrijită și indice de Mircea Handoca, Editura Humanitas, București, 1993.

Eliade, Mircea, *Postlegomena la Felix Culpa: Mircea Eliade, evreii și antisemitismul (I)*, Culegere de texte de Liviu Bordaș, Ediție îngrijită de Mihaela Gligor și Liviu Bordaș, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012.

Bordaș, Liviu, Notă asupra ediției, în *Postlegomena la Felix Culpa: Mircea Eliade, evreii și antisemitismul (I)*, Culegere de texte de Liviu Bordaș, Ediție îngrijită de Mihaela Gligor și Liviu Bordaș, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012.